

Wilhelminapark Breda 1893-heden

Ontwikkeling, historie, vogel- en natuurkwaliteit en ideeën.

Ligging algemeen

Het Wilhelminapark, gelegen in de wijk Zandberg/Sportpark, en deels ten zuiden van de Wilhelminasingel, strekt zich uit van de Vijverstraat in het westen tot de Cavaleriestraat in het oosten, bij de watertoren.

Het park beslaat een oppervlakte van circa 16 hectare, erin liggen een grote (circa 7 ha) en een kleine vijver (circa 3 ha), met in de grote vijver een eiland met oude bomen. Het park is omsloten door een doorgaande weg: erin liggen halfverharde wandelpaden of trottoirs rondom de vijverpartijen.

Ik woonde aan de Paul Windhausenweg van 1955-1965. Daarom heb ik veel herinneringen aan het park; ik deed er waarnemingen, ook in de buurt.

Historie

De oude vestingswerken werden vanaf 1869 tot circa 1881 gesloopt en ontmanteld. F.W. van Gendt ontwierp de uitbreidingen van de stad. F. Blom tekende de stadsplattegrond kort na 1875.

Voor de Staat der Nederlanden gaf de afdeling Domeinen van het ministerie van Financiën in 1892 opdracht om een park te ontwikkelen.

Landschapsarchitect Leonard A. Springer (1855-1940) kreeg in 1892 de opdracht en ontwierp het park. In 1893 werd de aanleg aanbesteed en in 1894 had het park zijn vorm gekregen in Engelse landschapsstijl.

Delen van de oude vestingwallen werden 'meegenomen' in zijn ontwerp, zodanig dat de huidige slingervorm van de toenmalige vededingsgrachten deels intact bleef. Ook de grond rond de watertoren (1893) maakte toen deel uit van het park. (Dit was de oude zichttas, vanaf de Baronielaan, naar de watertoren.)

De lage delen werden omgevormd naar waterpartijen, andere delen werden opgehoogd, en zo ontstond aansluitend op 'boulevards' (Vijverstraat en Parkstraat) een golvend en voor die tijd landschappelijk geheel.

In zuidelijke richting was nog open gebied: akkers, weiden en tuinbouwpercelen begrepsden het park; de singel vormde de noordgrens.

Het park dankt zijn naam aan koningin Wilhelmina. Op 25 september 1894 brachten koningin-regentes Emma (1858-1934) en koningin Wilhelmina (1880-1962), een kennismakingsbezoek aan Breda zoals zij dat aan vele steden deden. *[Willem, de tentoonstelling was in 1905!]*

Het Wilhelminapark maakt nu deel uit van een beschermd stadsgezicht (Monumentenwet 1988 en 14 maart 2013!). Het is dus een historisch waardevol park!

Opvallende elementen

In de loop der jaren zijn een aantal bijzondere elementen in het park gekomen.

Bij de kleine vijver staat de stenen bank van notaris Verschraage, een geschenk aan hem ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag in 1930. Deze is ontworpen door architecten Korteweg en F. Verwoerd.

Het Pools Oorlogsmonument, onthuld in 1949, twee vechtende adelaars boven een granieten zuil, is een herinnering aan de bevrijding van Breda op 29 oktober 1944.

Een Duitse Panthertank, veroverd door onze Poolse bevrijders en ter herinnering geschonken aan de stad Breda in 1945 door generaal Maczek staat op een hoek bij de grote vijver.

Een paviljoen (1958) met een rommelig terras, het 'oude mannenpaviljoen' nabij de Paul Windhausenweg kwam er, om de toenmalige organisatie van viswedstrijden een onderkomen te bieden.

Een blok natuursteen onthuld in 2004, nabij een koningslinde, herinnert aan de geboorte van prinses Amalia op 7 december 2003.

Sinds 2011 ligt er een steen ter nagedachtenis aan de 118 in de Tweede Wereldoorlog uit Breda weggevoerde joden. In 2000, kwam er een kunstwerk bij, de Blauwe Stoel van kunstenaar Klaas Gubbels.

Bouwwerken

De watertoren (1893-1894), een ontwerp van Jan Schotel, gebouwd in het oostelijke deel, maakte in het begin onderdeel uit van het park. De omgeving, met grachtje, is nog steeds aanwezig in bijna de oorspronkelijke staat. In de jaren zestig speelden we nog cowboytje tussen de Hulsten (Ilex) langs de gracht, met steile grastaluds. Nu is er altijd wel een Waterhoentje te zien.

In 1900-1903 werd aan de noordzijde het Diaconessenhuis (ziekenhuis) gebouwd, met sterfhuisje. Na het gereedkomen van de nieuwbouw in Boeimeer werd het gebouw in gebruik genomen door de Dienst Openbare Werken van de gemeente Breda.

In 1992 werd het gesloopt en vervangen door een appartementencomplex.

In 1964 is een deel van het park verdwenen als gevolg van het doortrekken van de toenmalige Poolseweg –die herdoopt werd in Generaal Maczekstraat- naar de Vierwindenstraat.

De houten brug werd in dat jaar vervangen door de huidige Vierwindenbrug.

Parkkenmerken aanpassingen

Natuurlijk bestaat een park uit bomen en struiken met gazons. Springer had financiële problemen over de te leveren beplanting met Breda, zodat H. Waals, opzichter van de beplantingen, het plan ervoor maakte en uitvoerde. In 1926 werd dit verder bekeken en ontwikkeld door de directeur Beplantingen C.M. van Koolwijk (1877-1948).

De laatste aanpassingen volgden op een reconstructieplan van landschapsarchitect Rob van Bergen uit 1982. Het gebruik van schanskorven als oeververdediging werd uitgevoerd.

In 2005, werden tegenover het appartementencomplex aan de Wilhelminasingel de taluds aangepast om de groei van waterplanten te bevorderen.

Het park wordt gekenmerkt door de vele oude monumentale bomen, zijn open karakter en de grote en brede wateroppervlakten. De loof- en enkele naaldbomen staan verspreid.

Een aantal oude bomen is verdwenen, onder andere als gevolg van ziekte, storm en wegverbreding. Enkele wil ik ervan noemen.

Bij de kleine vijver/kopse kant Vijverstraat, groeit een machtig mooie, monumentale Vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*), al staat hij hier al tientallen jaren letterlijk te worstelen om met zijn wortels levenskracht uit de bodem te putten.

Foto Vleugelnoot

Langs de Wilhelminapark, zijn recent een aantal Paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*) verdwenen bij werkzaamheden aan de riolering in 2021.

Foto Trompetboom

Bij de grote vijver is nog een opvallende omgevallen oude boom te zien: een Trompetboom (*Catalpa bignonioides*). In 1963, in die strenge winter, bond ik daar mijn 'Friese doorloper'jes' onder en heb ik leren schaatsen! Deze boom leeft nog steeds, prachtig. Recht tegenover de Piet Avontuurstraat stonden een zevental zware Paardenkastanjes, omringd aan een zijde door een hoge en brede Beukenhaag (*Fagus sylvatica*), waar wij tussen speelden, nu weg (bloederziekte?). In de jaren zestig was daar in het najaar een uitbundige spreekuilen-slaapplaats.

Er zijn weinig struiketages en hagen die een goede broed- en schuilgelegenheid kunnen bieden aan allerlei vogelsoorten.

Er is veel verstoring vanwege de wegen die er vrij kort langs of doorheen lopen. De wandelpaden zijn breed, saai en niet natuurlijk.

Alleen het eiland in de grote vijver geeft extra natuurwaarde vanwege de geïsoleerde ligging, en er kan bijna geen onderhoud gepleegd worden!

Overige ontwerp- en beheersveranderingen

Diverse werkzaamheden hebben invloed op de vogelbevolking, positief én negatief.

Bijvoorbeeld oeverbeschoeiing vervangen, creosootpalen vervangen en het maken van meer ondiepe en glooiende oevers, die de natuur ten goede komen.

Enkele jaren geleden, circa 2015, werden er enkele zware klimopbegroeiingen tegen oude bomen verwijderd. Jammer want de klimop geeft juist voedsel en broed- en schuilgelegenheid voor allerlei vogels en insecten.

Onlangs, winter 2021/ 2022, zijn er baggerwerkzaamheden uitgevoerd, om meer water te kunnen bergen en de bodem eens op te schonen.

Vogelwaarnemingen, bijzonderheden

Oude waarnemingen

Periode tot 1928

Van de periode voor 1928 zijn tot heden geen vogelgegevens bekend.

Periode vanaf 1928

In 1928 schreef N.Kroon, dat Wielewaal, Groenling, Tjiftjaf en zelfs IJsvogel in het park aanwezig waren. "Er zitten Roeken aan de Chasseesingel en op het eiland in het Wilhelminapark, van hieruit gaven ze veel herrie voor de zieken van het Diaconessenziekenhuis".

Periode 1967-1976

Enkele vogelnotities uit mijn opschriftboekjes.

Naast de 'gewone' soorten een paar bijzonderheden.

10 april en 19 mei 1967: Witte Kwikstaart. Was dit een broedvogel?

Van 10 juli tot 31 augustus 1967: spreeuwenverzamel-slaapplaats bij de grote vijver, ook voorverzamen bij de kleine vijver.

31 augustus 1967: 1 Torenvalk.

7 november 1967: circa vijftig voedselzoekende Vinken bij de kleine vijver.

19 juli 1975 1 Grauwe Vliegenvanger met jongen.

11 mei 1975 2 Oeverlopers.

In het Vogelwerkgroeparchief vind je in mei 1975 1 Draaihals,

in mei 1972 1 Zwarte Roodstaart en in februari 1976 1

Havik.

Foto CA 1970 H. Veenhuizen

Periode 1977-1988

In 1982 werd de Fuut in het park waargenomen.

In de jaren zeventig heeft de Fuut zich pas in de stedelijke omgeving als broedvogel gevestigd. In het Wilhelminapark zijn vele winterwaarnemingen uit ons archief bekend.

Niet ieder jaar wordt de Fuut hier als broedvogel gemeld.

Periode 1989-2000

Blauwe Reiger, citaat uit het stadsblad van 31 mei 1989:

"Volgens de Bredenaar Hans van der Sanden van de West Brabantse Vogelwerkgroep broeden ze er dit jaar in het Wilhelminapark voor het eerst. Maar de sportvissers uit de buurt zeggen dat ook vorig jaar al op het eilandje vijf jongen

zijn grootgebracht. Volgens hen dit jaar twee nesten met in totaal zeven jongen, die nu ongeveer drie weken oud zijn"

In het Vogelwerkgroeparchief worden vermeld in april 1992 2 Grote Bonte Specht, in mei 1992 3 Oeverloper en in november 1992 3 Slobeend.

Waarneming.nl vermeldt een: Grauwe Vliegenvanger op 1 juli 1994.

In 2000 was er een spreeuwenslaapplaats in de Paardenkastanjes in de Parkstraat. Door geluidsverstoring en zwaailichten werden ze verjaagd naar de hoge en dicht bebladerde bomen bij de grote vijver.

Periode 2001-2008

Van een aantal Stadsvogelexcursies van (7.00- tot rond 10.00 uur) zijn enkele excursieverslagen verschenen in t Hupke. Het betreft waarnemingen gezien of gehoord tijdens de excursie. Zie figuur 1.

Tevens zijn in deze figuur de karteringsgegevens verwerkt van 2005-2006, en 2003 en 2007, het resultaat van Vogels (houden) van Breda, Territoriumkartering 2002-2008, Afkortingen, kle vij=kleine vijver, grovij = grote vijver.

waarnemingen	1,5E+07	1,4E+07	2,1E+07	heden 2020	1993	2005/06	2003	2007
excursies				tenitoriumhoude	ter.hou	ter.hou	kl vijv	gr vij
Fuut		o	o+juv	x	2	1		
Aalscholver	o	o						
Blauwe Reiger		o						
Grauwe Gans		o		?				
Grote Canadese Gans	o	o	o+pul	div				
Soepgans	o	o	o	x	22	?	?	div
Wilde Eend+Soepeend		o	o	x	22	?	?	div
Soepeend	o	o	o	div		?	?	?
Kuifeend	o	o						
Waterhoen	o	o	o	x	5		2	
Meerkoet	o	o	o	x	2	3	2	
Kleine Mantelmeeuw	o	o						
Houtduif	o	o	o	x	20	7	5	4
Holenduif		o		x	4			
Turkse Tortelduif	o	o	o	x	7	4	1	3
Grote Bonte Specht	o	o		x		1		1
Groene Specht				?				?
Gierzwaluw			o			1	2	
Roodborst	o	o	o	x				
Winterkoning	o	o	o	x	7	9	4	5
Heggenus	o	o	o	x	8	4	2	2
Merel	o	o	o	x	31	14	7	6
Zanglijster	o			x	2	4	1	1
Grote Lijster				?		1		1
Tuinfluit				?				
Zwartkop	o	o	o	x	5	4	2	2
Tjiftjaf		o	o	x	6	3	1	2
Goudhaantje		o		?				
Grauwe Vliegenvanger				?	4			
Bonte Vliegenvanger				?				
Boomklever			o	x	1	2	1	1
Boomkruiper	o	o	o	x	2	2	1	1
Zwarte mees								
Pimpelmees	o	o	o	x	6	3	2	2
Koolmees	o	o	o	x	5	7	4	3
Staartmees				?	1	1		1
Gaai		o		x				
Ekster		o	o	x	1			
Zwarte Kraai		o	o	x	1			
Kauw	o	o	o	x			?	
Spreeuw	o	o		x	3	2	1	1
Huismus					5			
Groenling	o	o		x		1	1	
Putter						1	1	
Vink	o	o		x	5	3	1	2

Figuur 1

In Waarneming.nl wordt een ijsvogelnest en nestindicerend gedrag vermeld op 27 maart en 3 april 2005.

Periode 2009-heden

Uit het archief van de Vogelwerkgroep: 9 februari 2011 20 Kuifeend; 13 januari 2019 21 Kuifeend.

Enkele bijzondere waarnemingen, via Waarneming.nl: 17 januari 2021, Vuurgoudhaan, R.van Breemen;

Grote Canadese Gans, 10 juli 2012 5 exemplaren, 23 januari 2014 met 3 pullen, 13 juni 2017 met 4 pullen, 01 juli 2019 38 exemplaren.

Jaarlijks is steeds een lichte toename te zien, nu worden er jaarlijks wel volwassen exemplaren gezien met enkele of vele pullen!

Tafeleend, 16 december 2017, Appelvink 20 februari 2018 baltsend,

Bonte Vliegenvanger 19 april 2020 baltsend.

In Waarneming.nl zijn tot heden in totaal 82 soorten vogels gemeld die in het Wilhelminapark zijn waargenomen.

Veranderingen in de loop der jaren

Het spreekt vanzelf dat er in de winterperiode andere vogelsoorten worden waargenomen dan in de zomer. Het wateroppervlak is uitnodigend voor watervogels als eenden ganzen, Meerkoeten, Waterhoenen, en Fuut. Het park biedt hen een tijdelijke broed- of verblijfplaats.

Kokmeeuwen, Aalscholver, en soms Zilvermeeuw zijn in de wintermaanden hier aan te treffen.

Kijken we nog eens naar figuur 1, dan zien we dat er een aantal soorten zijn die behoorlijk in aantal territoria achteruit zijn gegaan: Heggenmus, Houtduif, Merel, Pimpelmees, Tijftjaf, Turkse Tortel en Vink. Een aantal is totaal verdwenen.

Natuurlijk komen er ook weer nieuwe soorten in het park: Groenling, Grote Bonte Specht en Putter. Het aantal Roodborsten neemt toe.

Natuurtechnische aanbevelingen en adviezen

Onderstaand een aantal ideeën en opmerkingen om dit historische park beter tot zijn recht te laten komen, rekening houdend met de natuurlijke kwaliteiten, beleving en gebruik..

Tijdens een brainstormsessie gaf het park ons, ondergetekende en Wiet Kerkhoven (oud-medewerker van de gemeente Breda), een "versleten en een open, verouderde indruk (vlees nog vis)."

- Het historische karakter, de herkenning van de vestingwallen, is niet meer als zodanig te beleven, (de vooruitgeschoven driehoeken). Ook de historische as vanuit de Baronielaan naar de watertoren is niet meer herkenbaar.
- Oude bomenstand saneren, herplanten met meer ecologische boomsoorten (eik).
- Padenstructuur integreren, andere verharding (asfalt?)
- Enkele aanliggende wegen versmallen voor parkuitbreiding.
- Bes- en haagplantsoen aanbrengen om broed- en schuilgelegenheid en voedsel te bieden aan diverse vogels.
- Bomeneilanden met bodembedekkers creëren, ook voor meer diversiteit en beleving.
- Bloemenweiden, plukweiden voor insecten, voeding en beleving.
- Oevers verondiepen middels vloten type Marksingel.
- Vogelvloten in water voor nest- en verblijfmogelijkheid voor diverse watervogels.
- Meer zitbanken voor uitrusten en observatie.

- Mer verschillende nestkasten voor vogels en controle daarvan; ook voor vleermuizen is een ouder park als biotoop belangrijk.

- Waterkwaliteit beheersen, meer waterplanten.

We hebben een en ander eens 'op een rijtje gezet' om de natuurkwaliteiten van een historisch park te bekijken.

Door het open karakter, met weinig begroeiing, blijkt de vogelbevolking er karig van af te komen. Hopelijk kan die in de toekomst een 'boost' krijgen?

Conclusie

We hebben een en ander eens 'op een rijtje gezet' om de natuurkwaliteiten van dit historisch park te bekijken.

Door het open karakter, met weinig begroeiing, blijkt de vogelbevolking er karig van af te komen. Hopelijk kan die in de toekomst een 'boost' krijgen?

Met dank aan W.Kerkhoven voor de 'brainstorming' en, H. van Vugt en H. en A. van der Sanden voor de extra info,

Willem Veenhuizen februari 2022

Geraadpleegde literatuur / erfgoedweb Breda

G.Otten, Jaarboek Oranjeboom, 2006

UX Erfgoed Breda.

Breda Stad van alle tijden, 2021, Jumbo en Erfgoedvereniging Engelbert van Nassau.

A. Kappelhof, P.Klep, K. Leenders, J. Messer. Historische Atlas van Breda, 2021, blz 72-73.

G.J. Endedijk, 2003, Brabantpark (west) Territoriumkartering Wilhelminapark, grote vijver.

E.Corssmit, P. van Iersel, 2007, Zandberg (midden) Territoriumkartering, kleine vijver.

Verenigingsblad West Brabantse Vogelwerkgroep; Hupke nr 149; zomer 2012, nr 153, zomer 2013, nr 162 herfst 2015.

H.van der Sanden, Archief West Brabantse Vogelwerkgroep.

P.van Iersel, A. van der Sanden, H. van der Sanden,

W.Veenhuizen, 2009, Vogels houden van Breda.

Nic Kroon, 1928, De vogelrijkdom van Breda eo., overdruk uit 'Natura', orgaan van de KNNV, Breda nummer 15 april.

Waarneming.nl, 2021, diverse waarnemingen geraadpleegd.